



MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ  
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM  
YAYINLARI

OLBA  
XII



MERSİN  
2005

**KAAM YAYINLARI**  
**OLBA**  
**XII**

© 2005 Mersin/Türkiye  
ISSN 1301 7667

OLBA dergisi hakemlidir ve Mayıs-Kasım aylarında olmak üzere,  
yılda iki kez basılmaktadır.  
Published each year in May and November.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.  
Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.  
It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of KAAM.

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında  
belirtilen formatlara uygun olduğu takdirde basılacaktır.  
Articles should be written according the formats mentioned in the following web address.

OLBA'nın yeni sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:  
Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül  
Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi  
Arkeoloji Bölümü  
Çiftlikköy Kampüsü  
33342-MERSİN  
TURKEY

Diğer İletişim Adresleri  
Other Correspondance Addresses

Tel: 00.90.324.361 00 01 (10 Lines) 4730 / 4734  
Fax: 00.90.324.361 00 46  
web mail: [www.kaam.mersin.edu.tr](http://www.kaam.mersin.edu.tr)  
e-mail: [kaam@mersin.edu.tr](mailto:kaam@mersin.edu.tr)

Dağıtım / Distribution

Zero Prod. Ltd.  
Tel: 00.90.212.244 75 21-249 05 20  
e-mail: [zero@kablonet.com.tr](mailto:zero@kablonet.com.tr), [aboratav@tayproject.org](mailto:aboratav@tayproject.org)



MERSİN ÜNİVERSİTESİ  
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ  
(KAAM)  
YAYINLARI-XII

MERSIN UNIVERSITY  
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF  
CILICIAN ARCHAEOLOGY  
(KAAM)-XII

Editör

Serra DURUGÖNÜL  
Murat DURUKAN

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL  
Prof. Dr. Coşkun ÖZGÜNEL  
Prof. Dr. Tomris BAKIR  
Prof. Dr. Hayat ERKANAL  
Prof. Dr. Sencer ŞAHİN  
Prof. Dr. Yıldız ÖTÜKEN  
Prof. Dr. Erendiz ÖZBAYOĞLU  
Prof. Dr. Susan ROTROFF  
Prof. Dr. Marion MEYER



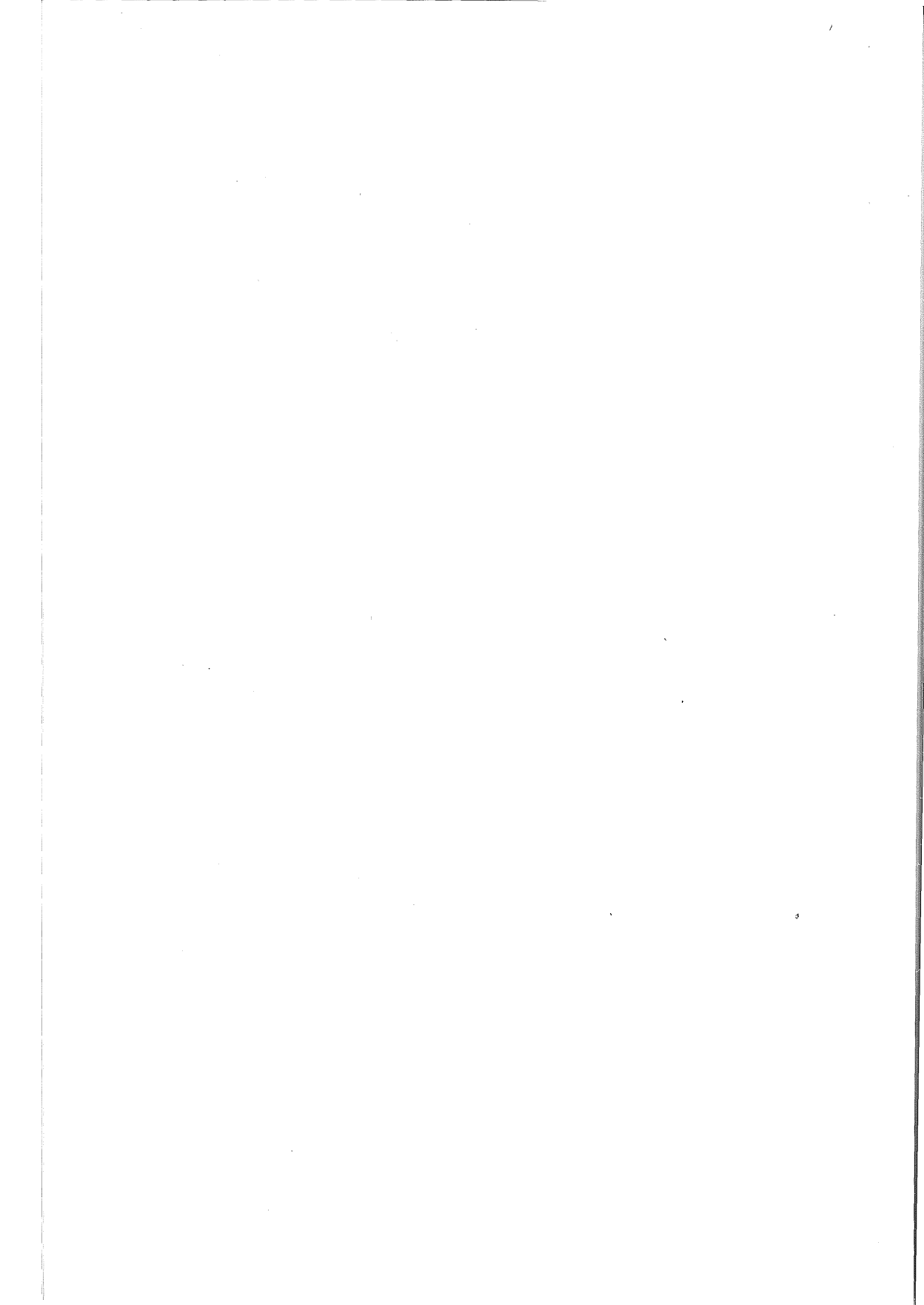
MERSİN  
2005

Prof. Dr. Tahsin ÖZGÜÇ,  
Prof. Dr. Ümit SERDAROĞLU  
ve  
Prof. Dr. Manfred KORFMANN'ı  
kaybettik.  
Saygıyla anıyoruz.

*OLBA'nın Basılması İçin Vermiş Olduğu Desteklerden Dolayı  
Mersin Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Uğur Oral'a  
Teşekkür Ederiz.*

## İçindekiler/Contents

Elif Koparal <i>Göç Olgusunun Arkeolojik Materyal İle Tanımlanması: İon Göçleri Örneği</i> .....	1
Fahri Dikkaya <i>Arkeoloji'de Yerleşimi Anlamlandırmak</i> .....	21
Bilge Hürmüzlü <i>The Organization and Utilization of the Burial Grounds in Klazomenai</i> .....	39
Ayşe Gül Akalın <i>Antik Grek Yerleşim Tipleri, Kavramlar ve Tartışmalar</i> .....	69
Winfried Held <i>Loryma ve Karia Chersonesos'unun Yerleşim Sistemi</i> .....	85
Ersin Doğer <i>Yamanlar Dağı'nda Geç Antik Çağ İskanları: Kronolojik ve Mekan Organizasyonlarına İlişkin Sorunlar</i> .....	101
Kaan Şenol <i>Antik Dönem Ekonomisinin Kurgusunda Seramik Buluntuların Yeri, Sorunlar</i> .....	125
Gonca Cankardeş-Şenol <i>Amphora Mühürlerinin Köken ve Sosyal Statünün Belirlenmesindeki Etkileri ve Kent Lokalizasyonunun Tespitine Katkıları</i> .....	139
Ümit Aydınoğlu <i>Yerleşim Modeli Oluşturmak Mümkün Müdür? Dağlık Kilikia'dan İki Yerleşim Modeli Denemesi</i> .....	165



## Yayın İlkeleri

1. Olba her yıl, ilki en geç 15 Mayıs'ta ikincisi en geç 15 Kasım'da olmak üzere iki sayı halinde yayınlanır. Yayınlanması istenen makaleler, zaman sınırlaması olmaksızın gönderilebilir. Hakemler tarafından olumlu değerlendirilen makalelerin adedi Olba'nın bir sayısı için fazla olduğu takdirde, bazı makaleler diğer sayıda yayınlanmak üzere havuzda bekletilir. Bu gibi durumlarda daha erken gönderilmiş olan makalelere öncelik tanınır.
2. OLBA'nın uluslararası bilimsel standartlara uygun olarak yayınlanabilmesi için aşağıda belirtilen teknik kurallara uyulmalıdır:
  - a- Makaleler, Word 5.0 ve üstü, Windows 95-98 veya Word 2000 yazım programı ile yazılıp diskete kaydedilerek gönderilmelidir.
  - b- Makaleler, figürleriyle birlikte çoğaltılmış olarak iki kopya halinde gönderilmelidir.
  - c- Metin yazılırken 10 punto, dipnot için ise 9 punto New York (Macintosh için) ya da Times New Roman (PC için) harf karakteri kullanılmalıdır.
  - d- Dipnotlar her sayfanın altına verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
  - e- Metin içinde bulunan ara başlıklarda, küçük harf kullanılmalı ve koyu (bold) yazılmalıdır. Bunun dışındaki seçenekler (tümünün büyük harf yazılması, alt çizgi ya da italik) kullanılmamalıdır.
3. Makale içindeki Yunanca karakterler için kullanılan Yunanca font da diskete yüklenerek yollanmalıdır.
4. Dipnotlarda kullanılan kaynaklar kısaltma olarak verilmeli, kısaltmalarda yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa (ve varsa levha ya da resim) sıralamasına sadık kalınmalıdır. Sadece bir kez kullanılan yayınlar için bile aynı kurala uyulmalıdır.

Dipnot (kitaplar için)

Richter 1977, s. 162, res. 217

Dipnot (Makaleler için)

Oppenheim 1973, s. 9, lev.1

5. “Bibliyografya ve Kısaltmalar” bölümü makalenin sonunda yer almalı, dipnotlarda kullanılan kısaltmalar, burada açıklanmalıdır.

Bibliyografya (kitaplar için):

Richter 1977 Richter, G., Greek Art, NewYork

Bibliyografya (Makaleler için):

Corsten 1995 Corsten, Th., “Inschriften aus dem Museum von Denizli”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi III, 215-224, Lev. LIV-LVII

6. Tüm resim, çizim ve haritalar için sadece “fig” kısaltması kullanılmalı ve figürlerin numaralandırılmasında süreklilik olmalıdır. Levha numarası tarafımızdan verilecektir. Bu sebeple levha, Resim, Çizim, Şekil, Harita ya da bir başka ifade veya kısaltma kullanılmamalıdır.
7. Kullanılacak fotoğrafların, daha iyi sonuç almak açısından, siyah-beyaz olması tercih edilmektedir. Dia gönderecek yazarlar dia çerçevesi üzerine mutlaka resim sırasını yazmalıdır. Bir başka kaynaktan alıntı yapılan figürlerin sorumluluğu yazara aittir, bu sebeple kaynak belirtilmelidir. Görsel malzeme eğer taranmış olarak gönderilecekse uzun kenar: 12 cm, çözünürlük: 300 pixel/inch (en az) olmalı. Eğer tam sayfa kullanılacak bir fotoğraf ya da çizim söz konusu ise uzun kenar: 18.5 cm olmalı. Ayrıca görsel malzeme başka bir programa (Microsoft Word, Power Point vs.) gömülü olarak değil, Adobe Photoshop tif formatında gönderilmeli.
8. Makale metninin sonunda figürler listesi yer almalıdır. Levhalardaki figürlerin (resim, çizim, harita vs.) altına açıklama cümlesi yazılmamalıdır.
9. Metin yukarıda belirtilen formatlara uygun olmak kaydıyla mümkünse 15 sayfayı geçmemelidir. Figürlerin toplamı 10 adet civarında olmalıdır.
10. Makaleler Türkçe, İngilizce veya Almanca olabilir. Türkçe yazılan makalelerde yaklaşık 200 kelimelik İngilizce ya da Almanca özet kesinlikle bulunmalıdır. İngilizce veya Almanca yazılan makalelerde ise 200 kelimelik Türkçe özet kesinlikle bulunmalıdır.



## AMPHORA MÜHÜRLERİNİN KÖKEN VE SOSYAL STATÜNÜN BELİRLENMESİNDEKİ ETKİLERİ VE KENT LOKALİZASYONUNUN TESPİTİNE KATKILARI

Gonca CANKARDEŞ-ŞENOL\*

### Abstract

Being the most significant evidence of ancient trade, the amphoras were stamped on their handles from the beginning of the Classical Period by some of the producer cities systematically. The stamped handles found in the excavations give clues, firstly, the origin of the amphora itself. This feature apparently points out the commercial relation of the city where it was found and the city where it was produced in. On the other hand, the quantity of stamped handles give information about the quality and capacity of trade in different periods. As their being an epigraphical material and having important dating criteria, they permit to date other material in the contexts where they have been recorded. Besides all above mentioned characteristics of the stamps, according to the sectors in the ancient city where they have been found, they can give important information on the origin and social position of the people, the density of population at certain periods, the direction of the cities' expansion and the period of utilization and relocalisation of the cities. The stamped amphora handles found in the rescue excavations made by CEAlex in the capital of Ptolemies, Alexandria (in Egypt), both in the city and its necropolis, the excavations in its nearby city on the west, Taposiris Magna and on the Nelson island, situated in the east of Alexandria, have given important results on different subjects mentioned above.

**Keywords:** Kent, lokalizasyon, amphora mühürleri, ticaret, Mısır, Akdeniz.

Antik Dönemde kentler arasındaki ticaretin en belirgin kanıtlarını oluşturan amphoralar, Klasik Dönemin başlarından itibaren, amphora üreticisi kent devletlerinin bir kısmı tarafından düzenli, bazıları tarafından da sistem-siz olarak mühürlenmişlerdir. Kazı çalışmaları sırasında ele geçen amphora

---

\* Yrd. Doç. Dr. Gonca Cankardeş-Şenol, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, 35100, Bornova / İzmir - Türkiye.

mühürleri, öncelikle, amphoranın veya amphora parçasının kökeni konusunda bilgi elde edilmesini sağlamaktadır. Bu, özellikle, tüketim merkezi ile üretici kent devleti arasındaki ticareti ortaya koyduğu gibi, ticaretin niteliğini ve ele geçen amphora parçalarının miktarından hareketle, belirli dönemdeki ticaretin kapasitesinin saptanmasına da yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra, amphora mühürlerinin aslında epigrafik kanıt olmaları, ele geçtikleri kontektlerin kesin tarihini vermeleri açısından da önemini ortaya koymaktadır. Günümüzde amphora mühürlerinin bu özelliklerinin yanında ve sikkeler gibi tarihleyici karaktere sahip olmaları nedeniyle, aynı tabakalarda veya kontektlerde ele geçen diğer arkeolojik malzemenin de değerlendirilmesinde kullanılmaktadır.

Antik dünyanın önemli ticaret ve tüketim merkezlerinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçen çok sayıda amphora mühürlerinden tabaka tarihlemek gibi tek bir sonuç elde edilmesi yerine, değişik konularda ipuçlarının sağlanması da mümkündür. Büyük kentlerde ve bu kentlerin çeşitli semtlerindeki veya kentlerin nekropolislerindeki kazı çalışmalarında bulunan amphora mühürlerinden kentin genelinde ve farklı semtlerinde yaşayan halkın kökeni, sosyal durumu, belirli dönemlerdeki nüfus yoğunluğu ve kentin gelişim yönü izlenebilmektedir.

Bu verilerin elde edilebildiği önemli ticaret liman kentleri arasında yer alan Mısır'ın Alexandria (İskenderiye) kentinin (fig. 1) farklı semtlerinde ve yakın çevresinde, 1900'lü yılların başından itibaren, çok sayıda kazı çalışması gerçekleşmiş<sup>1</sup> ve ele geçen amphora mühürlerinin bir kısmı yayınlanmış<sup>2</sup>, büyük bölümü ise Alexandria Greko-Romen Müzesi'nde korunmaya alınmıştır. Alexandria'da yaşayan Yunan kökenli bir eski eser koleksiyoncusu olan Lukas Benaki'nin amphora mühürlerinden oluşan büyük koleksiyonunu (fig. 2), 1960'lı yıllarda müzeye bağışlaması<sup>3</sup> ile günümüzde, müzedeki mühür sayısı yaklaşık 150.000'e ulaşmıştır. Koleksiyonda yer alan mühürler, mühürlerin stilistik incelenmesine ilişkin bilgilerin elde edilmesini mümkün kılarken kentin geneli konusunda yorum yapılmasını sağlamaktadır. Bu mühürlerden elde edilen bilgileri şu şekilde

<sup>1</sup> Bkz. Şenol, G. C. 2000.

<sup>2</sup> Bkz. Breccia 1921, s. 18-55; Miller 1875, s. 374-390; Rodziewicz – Fattah 1991, s. 131-139; Sztetyllo 1975, s. 160-235; *a.g.y.* 1978, s. 260-303; *a.g.y.* 1981, s. 160-212; *a.g.y.* 1992, s. 152-223; Zeitoun vd. 1998, s. 367-379; Christophi – Empereur 2002, s. 341-349; Empereur 1993, s. 81-90.

<sup>3</sup> Grace 1964, s. 518-522; *a. g. y.* 1966, s. 86-88.

özetlemek mümkündür: Rhodos amphora mühürlerinin, genel toplamın % 90'ını içermesi göz önüne alınarak, kentin İ.Ö. 331'deki kuruluşundan itibaren Rhodos ile yakın ticari ilişkiler içerisinde olduğu görülmektedir. Özellikle kazı çalışmalarından ele geçen mühürlerin tarihlendikleri periodlar incelendiğinde (diagram 1), ticari hareketlilikte çeşitli dalgalanmalar dikkati çekmektedir. Bu dalgalanmalar, tarihi, politik ve bazen de doğal olaylara bağlı olarak değişmektedir. Mühürlü kulplar aracılığıyla tespit edilen ticari patlamalar, Rhodos mühür kronolojisine göre İ.Ö. c. 205-175 (Period III) ile İ.Ö. c. 145-108 (Period V) tarihlerinde olmuştur. İlki, Rhodos'da İ.Ö. 227/226 yılında gerçekleşen yıkıcı depremin<sup>4</sup> ertesinde gerçekleşmiştir. Aynı zamanda takas merkezi olan ada devleti, farklı kentlerden gelen ürünlerin, talep edildikleri yerlere gönderilmesinde önemli arabuluculuk görevi yapmaktadır. Deprem sonucu hasar gören kentin stratejik konumu ile mevcut görevini sürdürmesini sağlamak ve yeniden onarımı için, diğer kentlerin yardımcı olduğu bilinmektedir<sup>5</sup>. Ayrıca Ptolemaios IV Philopator (İ.Ö. 221-204) ve Ptolemaios V Epiphanes (İ.Ö. 204-180)<sup>6</sup> dönemlerinde ada ile yakın politik ilişkiler, iki kent arasındaki ticari ilişkilere de bir ivme kazandırmıştır. İkinci patlama ise Alexandria'da yaşayan Laodikeia kökenli halkın varlığı ve tercihleri ile yakından ilişkilidir. Aslında, İ.Ö. II. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Rhodos mühürlü amphoraları sadece Alexandria'da değil, tüm Doğu Akdeniz ve özellikle de Levant Bölgesinde yoğun olarak ele geçmektedir. Bunun nedeni, söz konusu dönemde, Rhodos amphoralarının boş olarak da satılması ve bir şarap üreticisi olan, ancak bunun sevkiyatını yapacak kaplar üretmeyen Syria'daki Laodikeia kenti tarafından alınmasıdır<sup>7</sup>. Alexandria'da özellikle bu period içerisinde Laodikeia'lı nüfusunun yoğunluğu, alışkın oldukları ürünü talep ve tercih etmelerine neden olmuş olmalıdır. Bunun sonucu olarak, kentte, Rhodos amphoraları içerisinde gelen Laodikeia şarabı tüketilmiştir. Nüfusun talebe etkisi, Alexandria için bu şekilde açıklanabilirken, Rhodos'un Doğu Akdeniz'deki ticari ikinci çıkışını hazırlayan, şüphesiz, diğer etmenler de bulunmaktadır. Rhodos'un II. Makedonia Savaşında Roma'ya karşı kararsız tutumu sonucu cezalandırılması ve Anadolu topraklarındaki ürünlerinden

<sup>4</sup> Marlowe 1971, s. 50-52; Austin 1981, s. 464.

<sup>5</sup> Austin 1981, s. 163-164 (Polybius v. 88-90.4'ün çevirisi)

<sup>6</sup> Rostovtzeff 1941, s. 692.

<sup>7</sup> Fraser 1972, s. 167-168.

gelir elde etme zorluğuna düşmesi<sup>8</sup> ve buna ek olarak İ.Ö. 167 yılında Delos'un serbest liman ilan edilmesiyle ticari faaliyetlerin Delos üzerinden yapılması, Hellenistik Dönemin en önemli şarap üreticilerinden biri olan Rhodos'un mallarının önemli tüketici kentlerde azalmasına neden olmuştur. Roma'nın gücünün artışı ile orantılı olarak, Akdeniz'de ve Alexandria'da Romalı tüccarların sayısının artışı Rhodos'un karşılaştığı diğer engellerden biridir<sup>9</sup>. Rhodos'un ilk ticari patlamasından sonra, ürünleri açısından, Doğu Akdeniz'de ve Alexandria'da yaşanan durağanlık yukarıda sözü edilen olumsuzluklardan kaynaklanmaktadır. Bu dönem, mühür kronolojisinde Period IV'e yani, İ.Ö. c. 174-146 yılları arasına denk gelmektedir.

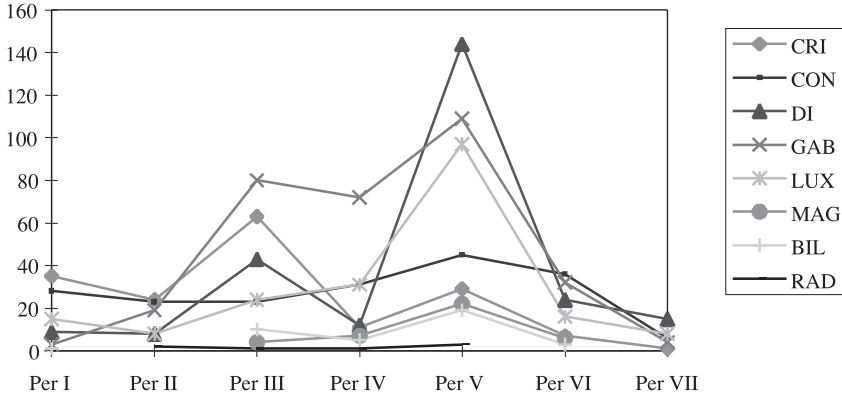


Diagram 1. Alexandria'da kurtarma kazılarının gerçekleştirildiği tüm sektörlerden elde edilen sonuçlara göre oluşturulan, Rhodos amphora mühürlerinin periodlara göre dağılımı.

Tam kapasite ile faaliyetlerini gerçekleştiremeyen ve gelirleri azalan Rhodos'un, durumu Senato'ya şikayet etmesi sonucu eski haklarını yeniden elde etmiş olması<sup>10</sup> ve Laodikeia'lı nüfusun da etkisi ile hem Alexandria'da hem Doğu Akdeniz'de, Rhodos amphoralarında o döneme kadar hiç yaşanmayan bir çıkış olmuştur. Müzedeki koleksiyonda yer alan ve halen devam eden kurtarma kazıları sonucu ele geçen Rhodos amphora mühürlerinin istatistikleri aynı doğrultuda olup, toplamda benzer sonuçları vermektedirler. Kurtarma kazılarının yapıldığı, Ptolemaioslar Dönemindeki

<sup>8</sup> CAH VIII, 1930, s. 631.

<sup>9</sup> Rostovtzeff 1941, s. 771; Fraser – Bean 1954, s. 71.

<sup>10</sup> Fraser 1972, s. 164.

Alexandria kentinin değişik mahallelerindeki farklı sektörlerde<sup>11</sup>, semtin konumuna göre bazı küçük farklılıklar saptanmaktadır. Kentin o kesiminde yaşayan halkın sosyal statüsü bunu belirlerken, kentin en erken yerleşim yeri ile yıllar içerisinde oluşan, nüfus artışı ile birlikte kentin yayılımı ve gelişimi de bu oranların değişmesinde etken olmuştur.

Alexandria’da ele geçen amphora mühürleri içerisinde miktar bakımından ikinci sırayı Knidos kökenli olanlar oluşturmaktadır (diagram 2). Yaklaşık aynı dönemlerde, özellikle Büyük İskender’in seferleri nedeniyle ordunun ucuz şarap ihtiyacını karşılamak üzere yoğun üretime geçen ve Akdeniz’in iki önemli rakibi olan Rhodos ve Knidos’un, ticaret rotaları farklı yönlerde gerçekleşmiştir. Knidos, Atina ve Delos’un içinde bulunduğu kuzey pazarını elinde tutarken, Rhodos doğuya yönelmiştir.

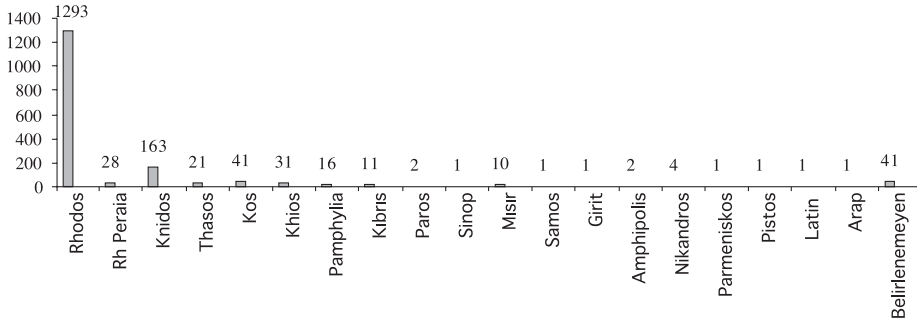


Diagram 2. Alexandria Kurtarma kazılarında ele geçen amphora mühürlerinin kökenlerine göre dağılımı.

Alexandria ile ticari ilişkiler içerisindeki diğer kent devletleri Kos ve Khios’dur. Bu iki üretici devletin amphoralarına ait mühürlü kulplar Knidos kökenlilere oranla çok daha az sayıda ele geçmişlerdir. Ancak, bu sonuç, Alexandria’nın Kos ve Khios’la yoğun ticari ilişkiler içerisinde olmadığını göstermemektedir. Çünkü, söz konusu kentler sistemli mühürleme yapan kentler arasında yer almamaktadırlar ve özellikle Kos üretimi amphoraların çok azının mühürlü olduğu bilinmektedir. Ayrıca Rhodos ve Knidos amphoraları her iki kulplarında da mühür taşırken, Kos, Khios ve diğer

<sup>11</sup> 1992 yılından bu yana Alexandria kentinde Prof. Dr. Jean-Yves Empereur başkanlığında Alexandria Araştırmaları merkezi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazıları ile ilişkili olarak bkz. Empereur 1994, s. 503-519; a.g.y. 1995-I, s. 169-171; a.g.y.1995-II, s. 743-760; a.g.y. 1996, s. 959-970; a.g.y. 1997, s. 831-847; a.g.y. 1998-I, s. 611-638; a.g.y. 1998-II, s. 178-180; a.g.y. 1998-III.

birçok merkeze ait amphoraların tek kulpları mühürlüdür. Ancak düzensiz mühürlenmelerine ek olarak, Khios amphora mühürlerinin sayısal azlığı için açıklama, biraz daha farklı olmalıdır. Antik yazarlar tarafından övgü ile söz edilen Khios şarabı pahalı olması nedeniyle daha sınırlı sayıda alıcı bulmuştur. Alım gücü düşük olan alıcıların da ürünlerini satın alması için, Khioslu üreticilerin lagynoslar ürettikleri bilinmektedir<sup>12</sup>. Bu tür kapların Rhodoslu çömlekçiler tarafından da üretilmiş olduğu Alexandria’da ele geçen çok sayıdaki lagynos mühürlü kulplarından anlaşılmaktadır. Khios’un amacı bilinirken, Rhodos’un bu üretimi hangi nedenle gerçekleştirdiği kesin olarak bilinmemektedir. Zaten ucuz olan şarabı için böyle bir uygulama yapması düşünülemeyeceğinden, belki de bu kapların özel şarapları içerdiği<sup>13</sup> veya malın tanıtımına yönelik eşantiyon amacının olduğu kabul edilebilir. Zira, 1/3 veya 1/4 oranında küçük boyutlu amphoraların da bulunduğu bilinmektedir<sup>14</sup>.

Klasik Dönem içinde mühür uygulamaya başlayan ve Alexandria kentinin kurulduğu tarihten kısa bir süre sonra, İ.Ö. III. yüzyılın başlarında mühürlü amphora üretiminin sonlarına gelen ve zaten coğrafi olarak uzakta yer alan Thasos ve Karadeniz kentlerine ilişkin kanıtların miktarı oldukça azdır. Alexandria’da talep gören ürünlerin ithal edildiği diğer merkezler arasında, Batı Anadolu (Nikandros Grubu), Makedonya-Pella (Parmeniskos Grubu), Kilikia’daki (?) (Pistos Grubu) üreticiler ve Kıbrıs, Pamphylia, Rhodos Peraiası<sup>15</sup>, Kyrene, Girit, Korkyra, Akanthos-Amphipolis, Korinth, Samos, Berytos gibi daha az sayıda mühürlü amphora üreten kent devletleri veya bölgeler yer almaktadır. Ayrıca İ.Ö. II. ve I. yüzyıllarda Doğu Akdeniz’de önemli pazara sahip, Lamboglia II, Brindisi, Dressel 1 (A-B-C) ve Dressel 6A formlarında İtalyan üretimi, Roma Cumhuriyet Dönemi amphoralarına ait mühürlü kulplar da önemli oranda bulunmaktadır.

<sup>12</sup> Grace – Savvatanou-Petropoulakou 1970, s. 360-361; Grace 1956, s. 166-167; a. g. y. 1979, fig. 50.

<sup>13</sup> Örneğin, *Deipnosophistae* (I 31, s. 139) adlı eserinde Athenaeus, Rhodoslu Timachidas’ın Rhodos’da, tedavi edici özelliğe sahip ve şıraya benzeyen bir şarap olduğundan söz ettiğini bildirmektedir.

<sup>14</sup> Ariel – Finkielsztejn 2003, s. 142-143, Rh10-11; Blinkenberg 1933, s. 110, fig. 49; Cavalier 1985, s. 112, fig. 128a; Benoit 1961, s. 29, fig. 8; Wallace 1986, s. 93.

<sup>15</sup> Aslında Rhodos Peraiası’nın durumunu daha farklı değerlendirmek yerinde olacaktır. İ.Ö. c. III yy.’ın ilk çeyreğinin sonlarından itibaren bölgede mühürlü amphora üretimi gerçekleşmiştir. Yoğun mühürlü amphora üretimi ile tanınan Hieroteles’in atölyesine ek olarak farklı atölyelerde, bugünkü bilgilerimiz ışığında, İ.Ö. III. yüzyılın sonlarına kadar üretim devam etmiştir (Bkz. Doğer 1994, s. 195-218; Doğer – Şenol 1996, İzmir, s. 59-73; Şenol, G. C. vd. 2004, s. 353-359). İ.Ö. I. yüzyılın sonlarından itibaren de “Geç Rhodos amphoraları” olarak tanınan mühürsüz amphoralar üretilmiştir (Bkz. Şenol 1996, İstanbul, s. 165-172).

Roma'nın bu dönemden itibaren başlayan Akdeniz'e yayılan gücüne Alexandria'daki Romalı tüccarların sayısının artışı da eklenince ortaya çıkan bu sonuç şaşırtıcı değildir.

Prof. Dr. Jean-Yves Empereur'un başkanı olduğu, *CNRS*'ye bağlı (*Centre National de la Recherche Scientifique*) Alexandria Araştırmaları Merkezi (*CEA: Centre d'Etudes Alexandrie*) tarafından kent içerisinde farklı semtlerde gerçekleştirilen kurtarma kazılarında ele geçen amphora mühürlerinin, buluntu yerlerine bağlı olarak mühür kronolojilerindeki periodlara göre dağılımları ve kökenleri farklılık göstermektedir. Ptolemaioslar Dönemi'ndeki Alexandria kentinde krali yapılara yakın olan alanlarda (fig. 3), ki buralar kentin ilk kuruluşundan itibaren yerleşim gören alanlardır, İ.Ö. IV. yüzyılın sonundan itibaren, oranlardaki dalgalanmalarla birlikte her perioda tarihlenebilen çok yoğun amphora mühürü ele geçmiştir. Ptolemaioslar Dönemi'ndeki Brukkheion Mahallesi'nde bulunan Konsolosluk Sektörü olarak adlandırılan Eski İngiliz Konsolosluk bahçesinde gerçekleştirilen kazılarda, kentin kuruluşundan hemen sonraya tarihlenen çok sayıda amphora mühürü bulunmuştur. Diğer yandan farklı dönemlere tarihlenen amphora mühürlerinin kökenlerinin çeşitliliği de dikkat çekicidir. Bu buluntular, kentteki ilk Alexandrialıların yerleştiği alanı gösterirken, Lokhias Burnunda yer alan krali yapılara yakın oturan halkın alım gücünün daha yüksek olması nedeni ile farklı merkezlerin ürünlerinin alıcı bulunduğunu da belgelemektedir. Alexandria'da ele geçen özellikle Rhodos kökenli mühürlerin periodlara göre dağılımlarına bakıldığında Konsolosluk sektörünün farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır (diagram 1). Yukarıda bahsedilen Alexandria'daki genel dağılımın aksine, İ.Ö. c. 240-205 yılları arası olarak tespit edilen Period II'ye ait bu sektörde yoğun mühür buluntusu ele geçerken, Rhodos ticaretinin patlama gösterdiği İ.Ö. c. 205-175 (Period III) tarihleri arasında bir azalma görülmektedir. Alexandria genelinde, daha önce sözü edilen politik olaylara bağlı olarak Period IV'e tarihlenen buluntulardaki düşüş, o dönemde Konsolosluk sektöründe görülmemektedir. Sektördeki bu artışın İ.Ö. II. yüzyılın II. yarısında da devam ettiği ve Rhodos amphoralarını mühürleme geleneğinin azaldığı İ.Ö. I. yüzyılın içlerine tarihlenen mühürlü kulpların bile önemli oranda bulunduğu görülmektedir<sup>16</sup>. Rhodos ticaretini etkileyen siyasi olaylara bağlı dalgalanmaların, sektördeki değişik yansımaları, olasılıkla buradaki halkın alım gücünün daha yüksek

<sup>16</sup> Şenol, G. C., *CCE*.

olmasından kaynaklanmaktadır. Konsolosluk sektörünün batısında, eski Diana Tiyatrosunun bulunduğu alanda yapılan kurtarma kazılarında elde edilen mühürlü amphora kulpları, Alexandria genelinde elde edilen sonuçlara uyum sağlamaktadır.

Alexandria Araştırmaları Merkezi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazılarında diğerleri, antik kentin tam merkezinde, kent agorasına çok uzak olmayan bir kesimde ve daha sonra inşa edilecek olan Sezar'a adanmış ünlü *Caesareum*'un bulunduğu alanda yer almaktadır (fig. 3). Bu kesimin kentin kuruluşundan itibaren kullanılmış olduğu, pek çok diğer buluntunun yanı sıra, erken Ptolemaioslar Dönemi'ne tarihlenen farklı kökenli amphora mühürlerinden de anlaşılmaktadır. Bu alanda 1992 yılından itibaren, birkaç farklı sektörde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yıkımı gerçekleştirilen yapılardan esinlenerek Majestik, Bilardo ve Lux olarak adlandırılan sektörlerden özellikle sonuncusu yoğun ve çok çeşitli buluntu içermesi açısından da önemlidir. Kent içerisindeki konumu da göz önüne alındığında sektördeki, amphora mühürlerinin çeşitliliği daha kolay açıklanabilmektedir. Burada ele geçen buluntular, kentin İ.Ö. IV. yüzyılın sonlarından itibaren önemli şarap üreticileri olan Thasos, Rhodos ve Knidos ile sıkı ticari bağlara sahip olduğunu ortaya koyarken, Girit-Hierapytna kökenli bir amphora mühürü yardımıyla (fig. 4)<sup>17</sup>, müzedeki tam amphoralardan daha geç dönemlerde ticari ilişkiler içerisinde olduğunu bildiğimiz Girit ile erken dönemlerde de bağlantı içerisinde olduğunu saptanmıştır.

Yukarıda sözü edilen sektörlerin bir kısmı (Eski İngiliz Konsoloslugu Bahçesi, Eski Diana Tiyatrosu ve Eski Kriket Sahası) krali yapıların yanı sıra idare merkezinin ve Makedonyalıların kışlalarının yer aldığı Lokhias burnunu kapsayan, ünlü Alexandria kütüphanesinin ve Mouseion'un da bulunduğu Brukkheion mahallesinde ya da civarında iken, diğerleri (Eski Majestik Sineması, Eski Bilardo Salonu ve Lux Garajı) Basileia Mahallesi, Ptolemaik kentin merkezi, agorası ve kentin karşısında yer alan ünlü Alexandria fenerinin inşa edileceği Pharos adasını anakaraya bağlamak amacıyla yapılan Heptastadion yardımı ile elde edilen Büyük liman ve Eunostos (Mutlu yurda dönüş) limanı olmak üzere iki limana yakındır. Bu bölgeler Büyük İskender tarafından İ.Ö. 332/331 yılında kurulan kentin ilk yerleşim alanlarıdır.

<sup>17</sup> Env. Alex. L 115.



Kentin gelişimi söz konusu alanlardan itibaren ilerlerken, Strabon'un da sözünü ettiği ünlü Nekropolis, kentin batısında, kent surlarının dışında, günümüzde Gabbari olarak adlandırılan semtte yer almaktadır (fig. 5). Nekropolisde 1997 yılında başlayan kurtarma kazıları, Kahire'den gelen ve bugünkü Alexandria limanına ulaşan yolun son aşamasında yer alan köprüünün ayaklarının inşası aşamasında gerçekleştirilmiştir<sup>18</sup>. Gabbari Necropolisinde ele geçen amphora mühürlerine bakıldığında<sup>19</sup> kentte ele geçen ürünlerle köken konusunda paralellik bulunduğu ve Rhodos kökenli ürünlerin yine çoğunlukta olduğu görülmektedir. Mühürlerden elde edilen sonuçları birkaç yönlü değerlendirmek gerekmektedir:

1. Katakomblardan oluşan Nekropolis'in yoğun olarak kullanımı yaklaşık olarak İ.Ö. III. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren başlamaktadır. Daha erkene tarihlenen Rhodos ve diğer merkezlerde üretilen amphoraların mühürlü kulplarının olmasına karşın, olasılıkla ölü gömme ve cenaze pratikleri ile de ilişkilendirilebilecek artış bu dönemden itibaren gerçekleşmektedir.
2. (fig. 6) Necropolis, bazı görkemli ve özenle yapılmış lokulusların da bulunmasına karşın, orta sınıf Alexandria halkı tarafından kullanıldığı için, ele geçen buluntular halkın günlük yaşamlarında kullandıkları ürünleri yansıtmaktadır. Bu nedenle, daha varlıklı kesime yönelik ürünleri içeren kaplar, örneğin Khios amphoraları ve lagynosları, nekropolisde son derece az ele geçmiştir. Halkın daha kolaylıkla satın alabildiği ürünlerin taşındığı Rhodos, Knidos ve Kos amphoraları ise daha sıklıkla bulunmaktadır.
3. Bilindiği üzere Mısır, kaliteli olmamasına karşın, Firavunlar Dönemi'nden gelen geleneğin devamı olarak, Hellenistik ve Roma dönemlerinde de şarap üretiminde bulunmuştur. Alexandria'nın güneyinde yer alan Mareotis Gölü kıyısında, özellikle Roma Dönemine ait pek çok amphora üretim atölyesi, pres ve havuzları ile birlikte şarap ışıkları (fig. 7) ele geçmiştir<sup>20</sup>. Kahire'nin güney batısında, birinci kataraktan

<sup>18</sup> Gabbari Nekropolis'i kazıları ile ilişkili olarak bkz. Empereur, 1998-IV, s. 8; *a.g.y.* 1998-V, s. 33-37; *a.g.y.* 1998-VI, s. 155-162; *a.g.y.* 2002, s. 13-20; *a.g.y.* 1999-I, s. 549-559; *a.g.y.* 1999-II, s. 25-39.

<sup>19</sup> Şenol, G. C. 2001, s. 397-408; *a.g.y.* 2003-I, s. 213-260; *a.g.y.* 2003-II, s. 485-490; *a.g.y.* CCE.

<sup>20</sup> Empereur – Picon 1992, s.145-152; Empereur – Picon 1998, s. 75-88, 90, 91; Rodziewicz 1999, s. 27-36. Roma İmparatorluk Dönemine tarihlenen ve Mareotis Gölü kıyısındaki atölyelerde üretilen mühürlü Mısır amphoraları için bkz. Empereur 1993, s. 81-90.

sonra yer alan Fayoum bölgesinde Hellenistik Döneme ait mühürlü amphora üretiminin varlığı bilinmektedir (fig. 8)<sup>21</sup>. Mühürlü amphora üretme geleneği, diğer kentlerle karşılaştırıldığında, Mısır'da çok daha düşükse de Necropolis'de Grek kentlerinden ihraç edilen ürünlerin çoğunlukta olması, kentteki Grek kökenli halkın daha yoğun olduğunu göstermektedir. Bu, kremasyon gömü içeren kapların (hydriaların) sayıca fazla oluşundan da anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere antik Mısır'da, dini inançlar nedeni ile kremasyon gömü tarzı uygulanmamakta ve bu tür gömü, inhumasyon gömü ile birlikte, yabancı kökenli halk tarafından gerçekleştirilmektedir.

4. Amphora mühürü buluntuları ayrıca Nekropolis'in gelişim yönünü ve dönemini ortaya koyması açısından da önemli bilgiler vermektedir. Geç antik döneme kadar kullanılmış olan Nekropolis'de gömü içeren lokulusların tekrar kullanım dönemine ilişkin kanıtları, özellikle eponym mühürlerinden kesine yakın tarihlenmelerle edinmek mümkündür. Buna göre Nekropolün merkezini Sektör I, II ve III oluşturmakta, buralarda ele geçen çok sayıdaki mühürlü kulptan, söz konusu alandaki lokuluslara farklı dönemlerde defalarca gömü yapıldığı anlaşılmaktadır. Nekropolis alanın kuzeyine doğru genişlemekte ve bu alanda da daha az sayıda olmak koşulu ile mühürlü kulplara rastlanmaktadır.
5. Gerek nekropolis, gerek kent kazılarında amphora mühürleri aracılığı ile elde edilen bir başka bulgu da, özellikle Rhodos ve bir ölçüde de Knidos şarabının, İ.Ö. III. yüzyılın sonunda İ.Ö. I. yüzyılın ortalarına kadar, tüm Doğu Akdeniz'de olduğu gibi Mısır'da da son derece popüler olduğudur. Bu popülaritesi Mısırlı amphora üreticilerini de etkilemiş ve olasılıkla kendilerine Mısırlı tüketicilerin dışında alıcı bulmak isteyen yerli üreticileri Rhodos ve Knidos taklidi amphoralar üretmeye zorlamış olmalıdır<sup>22</sup> (fig. 9). Bu dönem içerisinde zaten amphoralarında mühür kullanan Doğu Akdeniz'in iki büyük ucuz şarap üreticisi kent devletini, yerli amphoralarını az sayıda da olsa mühürleyerek, takip etmişlerdir. Ancak mühürlü Mısır amphoralarının Doğu Akdeniz'in diğer kentlerinde çok sıklıkla ele geçmemesi bu girişimin pek de başarılı olmadığını ve ancak yoğun tüketiminin

<sup>21</sup> Grace – Empereur 1981, Le Caire, 1981, s. 409-426.

<sup>22</sup> Şenol, *CCE*; Defernez – Marchant 2003.

ülke içinde ve özellikle de yerli halkın yoğun olduğu bölgelerde gerçekleştiğini göstermektedir.

Alexandria kentinin batısında yer alan Taposiris Magna kentinde (fig. 10) 1998 yılından bu yana Prof. Dr. M.-F. Boussac başkanlığında kazı çalışmaları gerçekleştirilmektedir<sup>23</sup>. Kent, hem Akdeniz ile hem de Alexandria'nın güneyinde yer alan Mareotis Gölü ile bağlantılı olup Akdeniz'den Afrika içlerine ve Hint yarımadasına uzanan ticaret yolu için Alexandria'dan sonra önemli bir liman kentidir. Taposiris Magna kentinde yapılan çalışmalar sonucu ele geçen Rhodos ve Knidos kökenli amphora mühürleri İ.Ö. III. yüzyılın başlarından itibaren varlığı bilinen kentin özellikle İ.Ö. II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren öneminin arttığını göstermektedir. İ.Ö. V. yüzyılda kurulduğu bilinen ve Taposiris Magna kentine sadece 2.6 km. uzaklıkta olan Plinthine kentinin nekropolisinde yapılan kazı çalışmaları sonucu elde edilen amphora mühürleri de yine bu dönemdeki yoğun kullanıma işaret etmektedir. Çok yakınında yer alan, Hellenistik Dönem'de Doğu Akdeniz'in en önemli megalopolüne karşın yaşamını ve bir ölçüde de olsa gelişimini sürdüren ve Alexandria'nın art alanı olup verimli topraklara sahip olan Taposiris kentinin, ticari bağlantılar ve ilişkiler açısından da kendine düşen görevi yaptığı görülmektedir. Batıdan, daha güneye ve Hint yarımadasına sevk edilmek ve bu bölgelerden batıya gönderilmesi hedeflenen malların sevkiyatında özellikle İ.Ö. II. yüzyıl içlerinde oynamış olduğu rol, olasılıkla Alexandria'nın yoğun liman trafiğini bir ölçüde hafifletmede ve ürünlerin yerlerine kısa sürede ulaşmasında etken ve bölgenin ekonomik kalkınmasında etkili olmuştur.

Yerleşimlerin hangi dönemde kullanıldıklarına dair kesin tarihlendirmeler için amphora mühürlerinden yararlanmak mümkündür. Antik Dönemde Kanopus, günümüzde ise ünlü İngiliz Amiral Nelson'dan adını alan Nelson Adası, Alexandria'nın doğusunda Abu Kir Yarımadasının karşısında yer almaktadır (fig. 10). Burası aynı zamanda Nil nehrinin Akdeniz'e döküldüğü noktadır. Bugün herhangi bir yerleşimin bulunmadığı adada, 2000 yılından bu yana Dr. Paolo Gallo başkanlığında bir İtalyan ekip tarafından kazı çalışmaları sürdürülmektedir. Ele geçen mimari buluntular, adanın Erken Ptolemaioslar Dönemi'nde askeri amaçlı savunma birimi olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir. Buluntular arasında en dikkat

<sup>23</sup> Maisonneuve et Larose, 2004, s. 346-349.

çekici olanlar, Proto Rhodos amphoralarına ait mühürlü kulplardır. Bu buluntular yerleşimin İ.Ö. IV. yüzyılın sonunda gerçekleştiğini ve İ.Ö. 284 yılında yönetime geçen Ptolemaios II Philadelphos zamanına kadar kullanılıp terk edildiğini göstermektedir. Buluntulardan hareketle özellikle Yunanlı askerler tarafından kullanılmış olduğu tespit edilen adada Rhodos amphora mühürlerinin yanı sıra üzerinde hece alfabesinden harflerin yer aldığı Kıbrıs kökenli amphora mühürleri de ele geçmiştir. Mühür buluntuları adanın kullanım dönemini kesine yakın tarihlerken mühür çalışmaları açısından da önemli bilgiler ortaya koymaktadır. Aynı ismin monogram, ligatür ve kısaltma biçiminde farklı kulplar üzerinde yer alması, Rhodos mühür kronolojisinin başlangıcı ve en bilinmeyen dönemi olan Period IB'deki mühürleme sistemine yeni bulgular sunmaktadır. Ayrıca bu dönem Rhodos mühürlerinin hece alfabeti ile yazılmış olan Kıbrıs amphora mühürleri ile birlikte bulunması, Kıbrıs'da bu tarz mühürlerin İ.Ö. IV. yüzyılın sonu- III. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren uygulandığına ilişkin çok önemli bir kanıttır.

Amphora mühürlerinden çeşitli antik kaynaklardan elde edilen bilgilerin doğrulanmasında da yararlanılmaktadır. Bu son gözlem için Levant Bölgesindeki iki yerleşimi, Tel el Husn ve Tel İstabbah'ı, örnek olarak vermek yerinde olacaktır. Bu iki yerleşimde ele geçen mühürlü amphora kulplarının (özellikle Rhodos kökenli olanların) periodlara göre dağılımları yapıldığında, Tel el Husn'dekilerin çoğunlukla İ.Ö. III. yüzyıla tarihlendirildiği, Tel İstabbah'da, özellikle Bet-She'an'dakilerin de genellikle İ.Ö. II. yüzyıla tarihlendiği görülmektedir. Tarihi verilerle de desteklenerek mühürlerden elde edilen bilgilere göre, Tel el Husn'deki yerleşim İ.Ö. III. yüzyılda büyük ölçüde sona ermekte ve İ.Ö. III. yüzyılın sonundan itibaren, özellikle de, İ.Ö. II. yüzyılın ikinci çeyreğinde Bet-She'an'da nüfus yoğunluğu gözlenmekte, eski kentin yer değiştirdiği ve yeni kentin daha gelişmiş bir şekilde diğer tarafta yeniden kurulduğu anlaşılmaktadır<sup>24</sup>.

Sistemli olarak mühürlü amphora üreten kentlerden bazıları tarafından yaklaşık 300 yıl boyunca devam eden geleneğin ve amacının antik kaynaklarda yer almamış olması ve Rhodos gibi bazı merkezlerde yönetici isimlerini içeren yazıtlar dışında, bu konu ile ilişkili bir bilginin bulunmamasına karşın amphora mühürlü kulplarından elde edilen bilgiler ve sağlamalar

<sup>24</sup> Ariel 2004, s. 23-30.

gün geçtikçe artmaktadır. Yurdumuzda pek çok antik yerleşimde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında da çok sayıda buluntu ele geçmektedir. Karadeniz'den Akdeniz Bölgesine kadar, bu kentlerden hiç de azımsanmayacak kısmının, hepsi sistemli olmasa da, mühürlü amphora üreticisi olmaları, ülkemizde amphora mühürlerinden, sadece tarihlenmenin dışında, elde edeceğimiz sonuçların artacağını ortaya koymaktadır.

### **Amphora Mühürleri Kalıp Çalışmaları**

Günümüzde amphora mühürlerinden elde edilebilecek sonuçlar artarken, mühür kalıpları üzerine yapılan çalışmaların daha ayrıntılı olarak ele alınması gerekmektedir.

Farklı üretim merkezlerinin uygulamış oldukları sistemlere göre değişiklik gösterse de, mühürler üzerinde yer alan isimler, genel olarak, üretici ve/veya yöneticilere aittirler. Bazı merkezlerde bu isimlere etnikon eklenmekte ya da sadece etnikon taşıyan mühürler yer almaktadır. Mühürler üzerinde yer alan semboller ise ya sadece amphora atölyesiyle, yani, üreticiyle ilişkili ya da Thasos'da örnekleri olduğu gibi, eponymi işaret etmektedir. Bunun dışında, kentte tapım gören tanrılar, kentlerin sembolleri ya da kentin üretimi ve ticari faaliyetlerinin varlığı ile ilişkili figürler de yer almaktadır.

Kazı çalışmaları sırasında ele geçen amphora mühürlerinin envanter çalışmaları hem kontekst için gerekli olan bilgileri sağlayacak biçimde hem de mühürün kalıbına ilişkin her türlü ayrıntıyı verecek şekilde olmalıdır. Zira eldeki kanıt, direkt amphora üretim atölyesi ve üretici hakkında bilgi elde edilebilecek bir malzemedir. Üreticinin faaliyette olduğu dönem, amphora üretim kapasitesi, ürününü sevk ettiği pazarlar ve ticaret hacmi gibi soruların yanıtlarını, kalıp çalışmalarının toplu veri bankalarında toplanması ile elde etmek mümkündür<sup>25</sup>. Amphora mühürleri bakımından zengin bir koleksiyona sahip olan Mısır'ın Alexandria kentinde, mühür kalıplarını içeren bir veri bankası oluşturma çalışmalarımız sürmektedir.

Sayısal üstünlüğü nedeni ile Benaki Koleksiyonundaki Rhodos amphora mühürleri grubundan başladığımız ve daha sonra diğer mühür gruplarını

---

<sup>25</sup> Mühürlerin kalıplarının tespiti çalışmaları, Prof. Dr. J.-Y. Empereur tarafından başlatılmıştır. Bu çalışmalarla ilgili olarak bkz. Empereur – Guimer-Sorbets 1986, s. 127-141; Zeitoun vd. 1998, *Commerce et artisanat dans l'Alexandrie hellénistique et romaine*, s. 367-379; Christophi – Empereur 2002, s. 341-349.

kapsayacak olan bu veri bankası, Filemaker programı ile gerçekleştirilmektedir. Her mühür için aşağıda yer alan bilgileri içeren bir fiş hazırlanmakta (fig. 11) ve mühürlerin kalıpları tespit edilmektedir.

Korpus No:	Sembolün yeri;
Env. No:	Kil rengi:
Kalıp:	Astar rengi:
Yazıt:	Mühürün fotoğrafı:
Yazıtın biçimi:	Mühürün baskısı:
Satır sayısı ve satır yönü:	Mühürlü kulp çizimi:
Mühür formu:	Fotoğraf no:
Mühür ölçüleri:	Çizim no:
Eponym:	Baskı no:
Fabricant:	Bibliyografya:
Ay adı:	Açıklama:
Sembol:	Tarih:

Bu fişlere daha sonra, farklı merkezlerde ele geçmiş, daha önce yayınlanmış ve aynı kalıptan elde edilmiş mühürler de eklenecektir. Bu çalışma kapsamında her üretici ve yönetici için ayrıca karton fişler oluşturulmakta ve bunlar üzerine her üreticinin ve yöneticinin farklı kalıptan elde edilmiş olan mühürlerinin baskı veya fotoğrafları konulmaktadır. Sadece Rhodos mühürlerinde karşılaşılan bir özellik, İ.Ö. c. 240 yılından itibaren Yunan takviminde yer alan 13 ay adından birinin bulunmasıdır. Genellikle bu tarihten sonra görev yapmış eponym mühürleri üzerinde görülmekle birlikte, ay adını kendi mühürü üzerinde kullanan üreticiler de bulunmaktadır. Bu nedenle, her eponym ve ay adı kullanan üreticilerin farklı ay adlı ve bir tane de ay adsız olmak üzere toplam 14 farklı fişi bulunmaktadır. Çalışmanın sonunda internet aracılığı ile yayınlanacak olan bu fişleri inceleyen bir araştırmacı, bir üreticinin kaç farklı mühür kalıbı kullandığı ve buna bağlı olarak faaliyet süresi, üretim kapasitesi gibi konularda bilgi sahibi olacaktır. Mühür kronolojileri son yıllarda yapılan çalışmalar yardımıyla daha kesin olarak saptanmasına karşın hala bazı açıkların olduğu ve kimi eponymlerin periodları konusunda bazı şüphelerin olduğu görülmektedir. Özellikle eponym mühürlerinden hareketle saptanan kronolojilerin belirlenmesi için eponymlerin faaliyet yıllarının önemi büyüktür. Rhodos eponymleri için aynı zamanda Helios rahipleri olup bir yıl görevde bulunmaktadırlar.

Kronolojiler oluşturulurken her eponymın mutlaka bir yıl görev yaptığı kabul edilmektedir<sup>26</sup>. Oysa bir sene dolmadan çeşitli nedenlerle görevlerinden ayrılmış veya ayrılmak zorunda kalmış olanları bulunmalıdır. Eponym fişleri, araştırmacılara bunun tespitinde yardımcı olacaktır. Örneğin, İ.Ö. c. 240 yılında sonra görev yapmış yöneticinin bir iki ay adı ile birlikte adı yer alan mühürleri var, buna karşın diğer ay adları ile mühürleri yoksa<sup>27</sup>, bu yönetici olasılıkla bir yıl tamamlanmadan görevden ayrılmış olmalıdır ve kronolojide, tarihlenmiş olduğu period buna göre yeniden değerlendirilmeli ve düzenlenmelidir. Ayrıca eponym ve üretici mühür kalıplarının stillerinden, yazı karakterlerinden hareketle yeni üretici-yönetici çiftlerinin ortaya çıkması sağlanacak, böylece, günümüzde genel olarak geniş periodlar içine tarihlenen üreticileri, daha kısa dönemlere tarihlendirmek mümkün olacaktır.

Rhodos mühür kalıplarının saptamasına yönelik çalışmanın benzerinin diğer üretim merkezleri için de uygulanması planlanmaktadır. Ancak bunun için, her merkezin mühürleme sisteminin özelliği göz önünde bulundurularak fişlerin hazırlanması gerekmektedir. Çalışmanın sonunda hedeflenen, mühürlü amphora üreten belli başlı merkezlerin mühür tiplerinin bir kaynakta yer alması ve araştırmacılara kolaylık sağlaması ve mühürler yardımı ile elde edilebilecek bilgiler için başvuru niteliği taşımasıdır.

---

<sup>26</sup> Yöneticilerin görevde buldukları yıllardan hareketle oluşturulmuş Rhodos mühür kronolojisi için bkz. Finkielsztein 2001, s. 188-199.

<sup>27</sup> Rhodos takviminde yer alan Hyakinthios ayı, artık ay olup yaklaşık 7 senede bir olmaktadır. Bu nedenle her yöneticinin bu ay adının yazılı olduğu mühürünün olması beklenmemelidir.

## Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Ariel 2004 Ariel, D. T., “Stamped Amphora Handles from Bet-She’an: Evidence for the Urban Development of the City in the Hellenistic Period”, *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean*, Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, September, 26-29, 2002, Ed. by Eiring, J. – L. Lund, Monographs of the Danish Institute at Athens, Volume V, Denmark, 2004, 23-30.
- Ariel – Finkielsztein 2003 Ariel, D. T. – G. Finkielsztein, “Amphora Stamps and Imported Amphoras”, *Maresha Excavations Final Report I: Subterranean Complexes 21. 44. 70 (IAAA Reports 17)*, Jerusalem, 2003, 137-151.
- Austin 1981 Austin, M. M., *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest, a selection of ancient sources in translation*, 1981.
- Benoit 1961 Benoit, F., “L’épave du Grand Conglué a Marseille”, *Gallia Supplément* 14, 1961, 7-70.
- Blinkenberg 1933 Blinkenberg, Chr., *KNIDIA, Beitrage zur Kenntnis der Praxitelischen Aphrodite*, Kopenhagen, 1933.
- Breccia 1907 Breccia, E., *Bulletin de la Société Archéologique d’Alexandrie IX (1907)*, 74-85.
- Breccia 1921 Breccia, E., *Rapport sur la Marche du Service du Musée 1919-1920, Alexandrie 1921*, 18-55.
- CAH VIII, 1930 “Rhodes, Delos and Hellenistic Commerce”, *The Cambridge Ancient History*, Vol. VIII, Rome and the Mediterranean 218-133 BC, Cambridge University Press, 1930.
- Cavalier 1985 Cavalier, M., “II-II relitto a (Roghi) del Capo Graziano di Filicudi”, *Bolletino d’Arte Suppl. AL.N.29, Archeologia Subacquea* 2, Isole Eolie, 1985, 112-113.
- Christophi – Empereur 2002 Christophi, C. – J.-Y. Empereur, “Nouveau catalogue des matrices du fabricant d’amphores rhodiennes Theumnastos”, *Etudes Alexandrines* 6, *Alexandrina* 2, 2002, 341-349.
- Defernez – Marchant 2003 Defernez, C. – S. Marchant, “Les imitation égyptiennes des conteneurs d’origine Egéene et Levantine (du VIe siècle au début du IIe siècle av. J.C.): un exemple d’innovation technique secondaire”, *Publication des actes du colloque international l’apport de l’Egypte a l’histoire des techniques, méthodes chronologie et comparaisons*, Le Caire, 15-17 septembre 2003.
- Doğer 1994 Doğer, E., “Rodoslu Çömlekçi Hieroteles”, *Arkeoloji Dergisi*, II, İzmir, 1994, 195-218.
- Doğer – Şenol 1994 Doğer, E. – A. K. Şenol, “Rhodos Peraiası’nda İki Yeni Amphora Atölyesi”, *Arkeoloji Dergisi* IV, 1996 İzmir, 59-73.



- Empereur 1993 Empereur, J.-Y., "Quelques amphores égyptiennes impériales timbrées", Société Archéologique d'Alexandrie, *Alexandrian Studies in Memoriam Daout Abdu Daoud*, Bulletin 45, Alexandria, 1993, 81-90.
- Empereur 1994 Empereur, J.-Y., "Rapport sur les travaux menés en collaboration avec l'école française d'Athènes en 1993, Alexandrie (Egypte)-1992-1993", BCH 118, 1994, 503-519.
- Empereur 1995-I Empereur, J.-Y., "Une fouille récente au coeur d'Alexandrie: le site du cinéma Majestic (1992)", *Alessandria e il mondo ellenistico-romana*, Alessandria, 23-27 novembre 1992, Roma, 1995, 169-171.
- Empereur 1995-II Empereur, J.-Y., "Alexandrie (Egypte)", BCH 119, 1995, 743-760.
- Empereur 1996 Empereur, J.-Y., "Alexandrie (Egypte)", BCH 120, 1996, 959-970.
- Empereur 1997 Empereur, J.-Y., "Alexandrie (Egypte)", BCH 121, 1997, 831-847.
- Empereur 1998-I Empereur, J.-Y., "Alexandrie (Egypte)", BCH 122, 1998, 611-638.
- Empereur 1998-II Empereur, J.-Y., "Recherches récentes a Alexandrie", *Revue Archéologique*, Fasc. I, 1998, 178-180.
- Empereur 1998-III Empereur, J.-Y., *Alexandrie redécouverte*, Paris, 1998.
- Empereur 1998-IV Empereur, J.-Y., "La nécropole de Gabbari, Alexandrie, été-automne 1997", *La lettre de la Maison de l'Orient*, No. 17, Printemps 1998, 7-8.
- Empereur 1998-V Empereur, J.-Y., "Sous le sol d'Alexandrie, *Archeologia*, No. 345, Mai 1998, s. 33-37.
- Empereur 1998-VI Empereur, J.-Y., "La nécropole de Gabbari a Alexandrie", *Académie des Inscriptions & Belles-Lettres, Comptes rendus des séances de l'année 1998 janvier-mars*, Paris, 1998, 155-162.
- Empereur 1999-I Empereur, J.-Y., "Alexandrie, Egypte, 2. Les fouilles terrestres: La Nécropolis", BCH 123, 1999, 549-559.
- Empereur 1999-II Empereur, J.-Y., "Travaux récents dans la capitale des Ptolémées", *Alexandrie: Une mégapole cosmopolite, Chaiers de la villa "Kérylos"*, No. 9, Beaulieu-sur-mer (Alpes-Maritimes), Paris, 1999, 25-39.
- Empereur 2002 Empereur, J.-Y., "Découvertes récentes a Alexandrie", *Greek Archaeology without Frontiers*, Athens, 2002, 13-20.
- Empereur – Picon 1992 Empereur, J.-Y. – M. Picon, "La reconnaissance des productions des ateliers céramiques: l'exemple de la Maréotide", *Extraits des Cahiers de la Céramiques Égyptienne*, Tome 3, 1992, 145-152.
- Empereur – Guimer-Sorbets 1986 Empereur, J.-Y. – A. M. Guimer-Sorbets, "Une banque de données sur les vases conteneurs-amphores et lagynoi- dans les monde Grec et Romain", BCH Suppl XIII, *Recherches Sur les Amphores Grecques*, Paris 1986, 127-141.

- Empereur – Picon 1998  
Empereur, J.-Y. – M. Picon, “Les ateliers d’amphores du lac Mariout”, BCH Supl. 33, 1998, Commerce et artisanat dans l’Alexandrie Hellénistique et Romaine, 75-91
- Finkielsztejn 2001  
Finkielsztejn, G., Chronologie détaillée et révisée des éponymes amphoriques rhodiens, de 270 à 108 av. J.-C. environ, Premier bilan, BAR International Series 990, 2001.
- Fraser 1972  
Fraser, P. M., Ptolemaic Alexandria, I. Text, Oxford, 1972.
- Fraser – Bean 1954  
Fraser, M. – G. E. Bean, The Rhodian Peraea and Islands, Oxford, 1954.
- Grace 1956  
Grace, V., “Stamped Wine Jar Fragments”, Hesperia, Suppl. X, Small Objects from Pnyx: II, Princeton, 1956, 113-189.
- Grace 1964  
Grace, V., Proper Housing in the Alexandria Museum for the Benachi Collection of Amphora Handles, Year Book of the American Philosophical Society, 1964, 518-522.
- Grace 1966  
Grace, V., “Stamped Amphora Handles-The Benachi Collection”, Archaeology October 1966, Vol 19 no 4, 86-88.
- Grace 1979  
Grace, V., Amphoras and the Ancient Wine Trade, American School of Classical Studies at Athens, Princeton-New Jersey, 1979.
- Grace – Empereur 1981  
Grace, V. – J.-Y. Empereur, “Un groupe d’amphores Ptolémaïques estampillées”, Bulletin Du Centenaire (Supplément au BIFAO 81), 1981, Le Caire, 1981, 409-426.
- Grace – Savvatianou-Petropoulakou 1970  
Grace, V. – M. Savvatianou-Petropoulakou, “Les timbres amphoriques Grecs”, Exploration Archéologique de Délos, Delos XXVII, L’ilot de la maison des comedians, Paris, 1970.
- Maisonneuve et Larose 2004  
“Égypte, Taposiris Magna et Plinthine”, Archéologies vingt ans de recherches françaises dans le monde, Ministère des Affaires Étrangères, Maisonneuve et Larose, 2004, 346-349.
- Marlowe 1971  
Marlowe, J., The Golden Age of Alexandria, London, 1971.
- Miller 1875  
Miller, E., “Inscriptions céramiques du Musée d’Alexandrie”, Revue Archéologique, 2. serie XXIX, Paris, 1875, 374-390.
- Rodriewicz 1999  
Rodriewicz, M., “Classification of Wineries from Mareotis”, BCH Supl. 32, 1999, 27-36.
- Rodriewicz – Fattah 1991  
Rodriewicz, M. – A. A. Fattah, “Recent Discoveries in the Royal Quarter of Alexandria”, Societe Archeologique d’Alexandrie, Bulletin No: 44, Alexandrie, 1991, 131-139.
- Rostovtzeff 1941  
Rostovtzeff, M., Social and Economic History of the Hellenistic World, Volume I, 1941.

- Sztetyllo 1975 Sztetyllo, Z., “Timbres amphoriques grecs des fouilles polonaises a Alexandrie (1962-1972)”, Etudes Travaux VIII, Travaux du Centre d’Archéologique Méditerranée de l’Academie Polonaise des Sciences, Tome 16, 1975, 160-235.
- Sztetyllo 1978 Sztetyllo, Z., “Timbres céramiques, Alexandrie (1973-1974)”, Etudes Travaux X, Tome 20, 1978, 260-303.
- Sztetyllo 1981 Sztetyllo, Z., “Timbres céramiques des fouilles polonaises a Alexandrie (1974-1979)”, Etudes Travaux XIV, Tome 28, 1981, 160-212.
- Sztetyllo 1992 Sztetyllo, Z., “Timbres céramiques des fouilles polonaises a Alexandrie (1979-1982)”, Etudes Travaux XVI, 1992, 152-223.
- Şenol 1996 Şenol, A. K., “Geç Rhodos Amphoralarının Batı Anadolu’daki Dağılım ve Üretim Problemleri”, SBT’96, 17-20 Ekim 1996, İstanbul, 165-172.
- Şenol, CCE Şenol, A. K., “A Statistical Essay on the Importation of Alexandria between the Early Hellenistic and the Arabic Period through the Amphorae Found in the Salvage Excavations of CEA”, Cahiers de la Céramiques Egyptienne 8 (basımda)
- Şenol 2000 Şenol, G. C., İskenderiye (Mısır) Kurtarma Kazılarında Ele Geçen Hellenistik Dönem Amphora Mühürleri, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim dalı, İzmir, 2000 (yayımlanmamış doktora tezi).
- Şenol 2001 Şenol, G. C., “Stamped Amphora Handles from the Necropolis of Gabbari”, Nécropolis I, édité par J.-Y. Empereur – M.-D. Nenna, Études Alexandrines 5, 2001, 397-408.
- Şenol 2003-I Şenol, G. C., “Hellenistic Stamped Amphora Handles from the Bridge Excavations, Gabbari Sector 2”, Nécropolis II, Volume 1, édité par J.-Y. Empereur – M.-D. Nenna, Études Alexandrines 7-2003, 213-260.
- Şenol 2003-II Şenol, G. C., “Hellenistic Stamped Amphora Handles from the Bridge Excavations, Gabbari Sector 5”, Nécropolis II, Volume 2, édité par J.-Y. Empereur – M.-D. Nenna, Études Alexandrines 7-2003, s. 485-490.
- Şenol vd. 2004 Şenol, G. C. – A. K. Şenol – E. Doğer, “Amphora Production in the Rhodian Peraea in the Hellenistic Period”, Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean, Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, 26-29 September 2002, Monographs of the Danish Institute at Athens, Volume V, 2004, 353-359).
- Şenol, CCE Şenol, G. C., “Stamped Amphora Handles Found in the Rescue Excavations of CEA in Alexandria” Cahiers de la Céramiques Egyptienne 8 (basımda).
- Wallace 1986 Wallace, M. B., “Progress in Measuring Amphora Capacities”, BCH Supplément 13, 1986, 93.

- Zeitoun vd. 1998      Zeitoun, N. – C., Christophi – J.-Y., Empereur, “Les anses d’amphores du Musée Gréco-Romain d’Alexandrie”, BCH Suppl. 33, 1998, Commerce et artisanat dans l’Alexandrie hellénistique et romaine, 367-379.

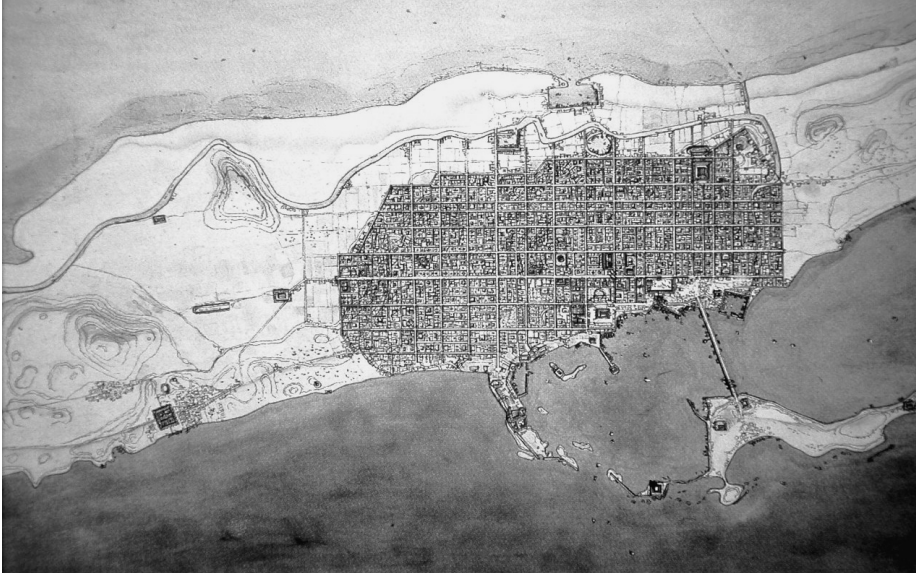


Fig. 1  
Alexandria  
kent planı



Fig. 2  
Alexandria Greko-Romen  
Müzesi'ndeki Benaki Koleksiyonu

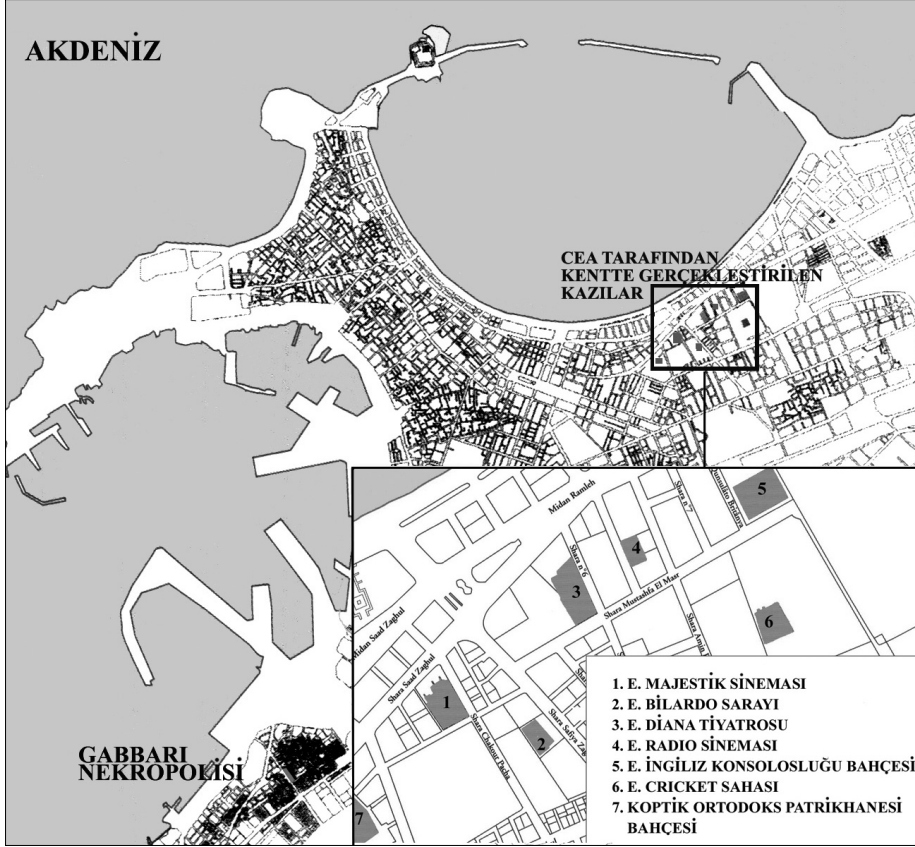


Fig. 3 Alexandria’da kurtarma kazılarının yapıldığı alanlarını gösteren plan

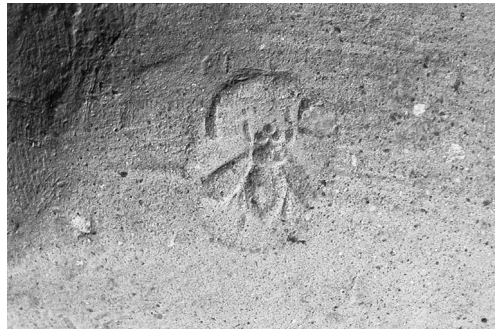


Fig. 4 Girit-Hierapytna kökenli amphora mühürü  
(Alexandria, Lux sektöründen)

Amphora Mühürlerinin Köken ve Sosyal Statünün Belirlenmesindeki Etkileri ve...

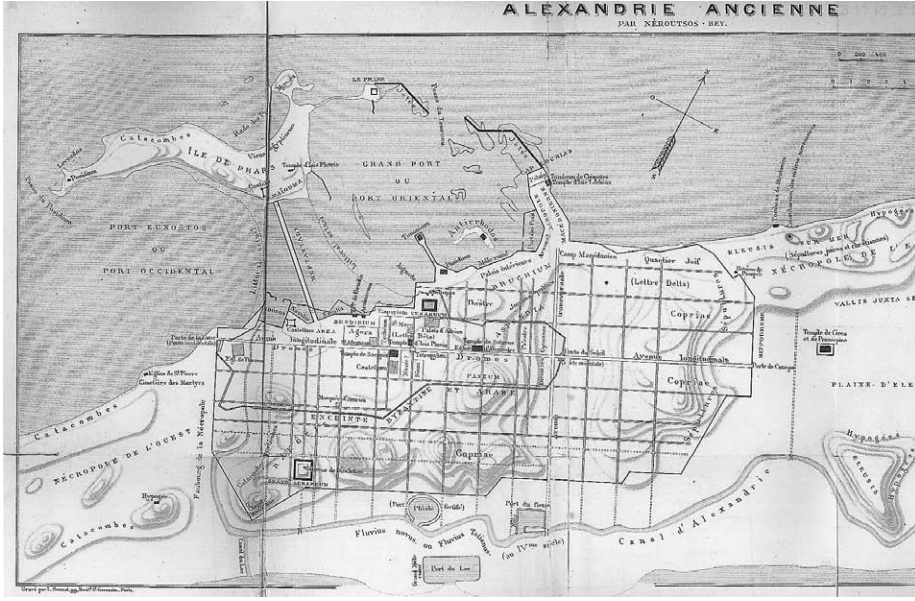


Fig. 5  
Alexandria'daki  
Gabbari  
Nekropolisini  
gösteren kent  
planı



Fig. 6  
Gabbari  
Nekropolisindeki  
katakomblar

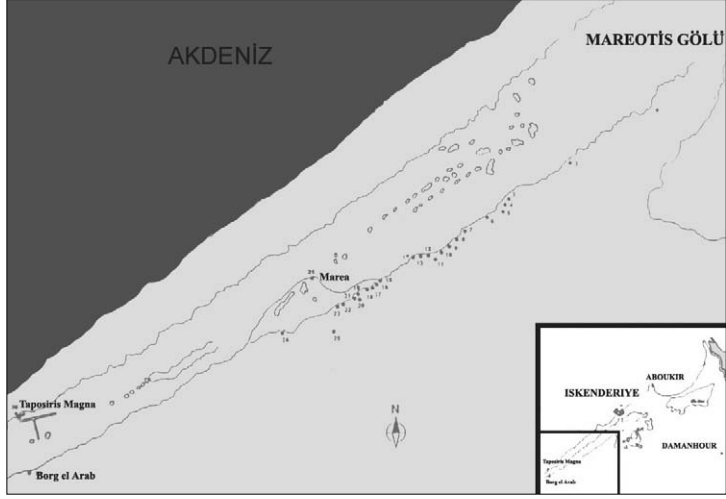


Fig. 7 Mareotis amphora atölyelerini gösteren plan



Fig. 8 Akdeniz haritası (Mareotis ve Fayoum amphora atölyeleri)





Fig. 9  
Mısır üretimi taklit  
Rhodos amphorası  
(Alexandria Greko-  
Romen Müzesi,  
env. no. 372)

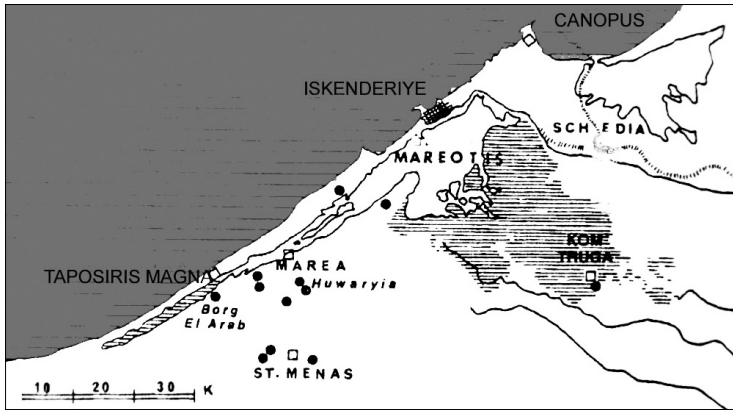


Fig. 10 Alexandria çevresini gösteren harita (Taposiris Magna ve Canopus)


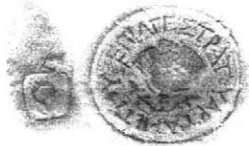

Numero Corpus	00427	Inscription	1. 'Επί 'Αγεστράτου 'Αρταμιτίου 2. Ο
No inventaire	ABC 0036.01		
Matrice	RE 003.2.02.001		
Eponyme	Agestratos II		
Fabricant	Artamitios		
Mois		Nombre Disposition des lignes	1
Attribut	Rose	Dimension Matrice	1. R: 3.2 cm.,
Place de l'attribut	Au centre	Sens de l'inscription	Normal
Pate	5 YR 7/6 reddish yellow	Form de la Matrice	1. Circ., 2.
Engobe	7.5 YR 8/4 pink		
	Diapositive	Image Frottis	Dessin copie
			
Photo	Dessin D. 0017	Frotti	ABC 0036.01
Bibliographie			
Commentaire	Avec levre, l'inscription entre deux cercles. MC:RTS.o.002		
Datation	Period IIIe		

Fig. 11 Alexandria Greko-Romen Müzesi'ndeki Benaki Koleksiyonunda ve kurtarma kazılarında ele geçen amphora mühürleri fişi örneği